

SZANISZLÓ RÉKA BRIGITTA

reka.szaniszló@hotmail.com

nemzetközi kapcsolatok elemző, PhD hallgató (SZTE ÁJTK)

A diaszpóra fogalma

Interdiszciplináris megközelítés¹

The Concept of Diaspora
Interdisciplinary Approach

ABSTRACT

The concept of diaspora has already appeared in the first translation of the Bible, in the 300s BC. However, the meaning behind the concept is hard to define. Numerous definition attempts occurred throughout the years since there is a scientific interest in this topic, but none of them is substantial. Further issues arise if we take into consideration the fact that basically every social science (history, sociology, cultural anthropology, jurisprudence, economics, political science, international relations, etc.) use the diaspora terminology without a consistent, reliable definition. Therefore, the disciplines include different attributes to the concept of diaspora which leads to a scientific chaos in this field. The paper aims to gather and demonstrate all social sciences approach to the diaspora concept and conclude the common diaspora attributes with the intention to create a comprehensive, interdisciplinary and steady diaspora definition.

KEYWORDS

definíció, diaszpóra, diaszpóra kutatás, interdiszciplináris, szociális tudományok

DOI 10.14232/belv.2019.3.6

<https://doi.org/10.14232/belv.2019.3.6>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Szaniszló Réka Brigitta (2019): A diaszpóra fogalma. Interdiszciplináris megközelítés. Belvedere Meridionale 31. évf. 3. sz. 83–98. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

---

¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETÉS

A diaszpóra fogalmát már az i.e. 300-as évek óta használjuk, amikor is a kifejezés megjelent a Biblia első fordításban. A fogalom pontos meghatározására számos kísérlet történt amióta tudományos érdeklődés övezi a kérdéskört. Azonban a kutatók rendkívül nehéz helyzetben vannak, mivel a diaszpórával nem csupán egy tudományterület foglalkozik, hanem a társadalomtudományok gyakorlatilag összes területe használja a kifejezést. Az egyes tudományterületek más és más diaszpóra-definícióval dolgoznak, amelyek ugyan rendkívül hasonlítanak egymásra, mégis – az értelmezési különbségekből következően – a meghatározások egy-egy pontja eltér egymástól, azaz nem létezik egy egységes, összefoglaló meghatározás.

A különböző országok értelmezésbeli különbségei is fontos szerepet játszanak a diaszpóra-definíciójának kialakításában. Az egyes országok eltérő nemzetfelfogásaiból, történelmi fejlődéséből következően a diaszpóra jelenségéhez kapcsolódó viszonyuk is különbözik egymástól. Egy olyan államban, ahol a nemzet egy része történelmi okok miatt él távol az anyaországtól, a diaszpórának sokkal nagyobb jelentősége van, mint egy olyan államban, ahol az anyaországból való kivándorlás nem történelmi kényszer nyomán alakult ki.

Így például a magyar nemzetfelfogás alapján nem csak azok tartoznak a magyar nemzethez, akik Magyarország területén élnek, hanem azok is, akik az anyaországon kívül. Ebből következően a diaszpóra kiemelt fontosságú és politikai jelentőséggel is bír. A magyar politika mind fogalmilag, mind jelentőségében különbséget tesz azon magyarok között, akik önszántukból vándoroltak ki az országból és azon határon túli magyarok között, akik az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében kerültek a magyar határokon kívülre. Ez utóbbi csoport elnevezése a szórvány, az előbbié pedig a diaszpóra. Azonban ez a különbségtétel gyakorlatilag csak a magyar nyelvben létezhet, mivel a diaszpóra és a szórvány nem csupán rokonértelmű szavak, de ténylegesen ugyanazt is jelentik.

A tanulmány célja egy átfogó, interdiszciplináris diaszpóra-fogalom megalkotása, melynek keretében a következő, az egyes társadalomtudományi területekhez kapcsolódó kérdésekre keresi a választ. Hogyan és miért alakult ki az első csoport, amit diaszpórának neveztek? Miért kezdett el a szociológia foglalkozni a kérdéskörrel és milyen következtetésekre jutott? Mennyiben tér el ettől a kulturális antropológia álláspontja? Mely jogi dokumentumok, milyen szabályozással foglalkoznak a diaszpórával? Hogyan befolyásolhatja a diaszpóra az egyes államok kül- és belpolitikáját? Milyen gazdasági funkciója lehet egy diaszpórának? Képes-e a diaszpóra befolyásolni az államok közötti kapcsolatokat?

AZ EGYES TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ÁGAK A DIASZPÓRÁRÓL

Történelem- és vallástudomány

A diaszpóra értelmezése kapcsán az első és megkerülhetetlen diszciplínák a történelem-, illetve vallástudományok. Ezen tudományterületek segítségével találhatjuk meg a fogalom keletkezését, illetve eredeti jelentését, amiket alapul véve juthatunk el a mai értelmezéséhez.

A diaszpóra görög eredetű szó (Διασπορά), ami a *dia-* „át, szét”, illetve a *szipiró* „vet, hint” szavakból tevődik össze. Jelentése: szétszórás, szórvány.² A diaszpóra eredetileg a Palesztinán kívül élő zsidó csoportokat jelölte.³

A diaszpóra kifejezés először a Héber Biblia görög nyelvű fordításában (Szeptuaginta⁴) fordult elő először a héber דִּיפּוּר, szóródást jelentő szó eufemisztikus megfelelőjeként.⁵ A kutatók azt feltételezik, hogy a görög zsidók azért enyhítettek a héber kifejezésen, mert az asszír és babiloniai elhurcolást (i.e. 721, 597, 587), illetve fogságot kevésbé érezték súlyosnak. Ezáltal a diaszpóra a zsidóság azon részének kifejezőeszközüvé vált, akik valahol a világon „csupán” kisebbségben éltek a pogányok között.⁶

A zsidók diaszpórában való létezése a salomoni birodalom bukásával, azaz Palesztina két részre, Izraelre és Júdeára való szakadásával kezdődött i.e. 931-ben. A zsidók szétszóródásának több oka is volt: kereskedés, deportációk, idegen zsoldban való katonáskodás, hadifogság, illetve rabszolgaság.

Egyes zsidó kereskedők már az első elhurcolás előtt kivándoroltak Palesztinából. A források arról számolnak be, hogy már az i.e. 7. században élt izraelita csoport, diaszpóra Egyiptom közép-ső területein.⁷

A zsidóság legjelentősebb diaszpóra-képző eseménye Izrael és Júdea asszír és babilóniai megszállása volt. Miután i.e. 722-ben II. Sarrukín asszír király meghódította Szamáriát, Izrael királysága megszűnt létezni. Az Izrael területén élő zsidókat az asszírok deportálták, de az Izraelben élők egy részének sikerült áttelepülnie Júdea területére. Júdeát azonban i.e. 598-ban megszállták a babiloniak miután Jójákim júdeai király ki kívánt lépni a vazallusállami szerepből. Az első deportáció „csupán” azokat érintette, akikről a babiloniak úgy vélték, hogy képesek lehetnek egy újabb lázadás megszervezésére. Azonban nem sikerült minden veszélyes elemet kiiktatni. I.e. 589-ben Cidkijjá júdeai király (a babiloniak zsidó vezetőkkel uralkodtak Júdeán) elszakadt Babilóniától. Az ismételt hódítást követően a babiloniak a zsidók többségét elhurcolták, csak a szegényebb néprétegek maradhattak az országban. A zsidó visszavándorlás a Kürösz ediktumot (i.e. 538) követően kezdődött el, amely dokumentum engedélyezte a jeruzsálemi templom felépítését, amit i.e. 598-ban a babiloniak romboltak le.⁸ Ezt a fogságban lévő szét-szóródást fordították le i.e. 300 körül az Egyiptomban élő zsidók diaszpórára.

² TÓTFALUSI 2008. 321.

³ BARTHA 1993.

⁴ Maga a Szeptuaginta is diaszpórában keletkezett. HAAG 1989.

⁵ Lásd: Zsolt 147,2; Nehem. 1,9; MTörv 30,3.

⁶ HAAG 1989.

⁷ BARTHA 1993.

⁸ Erről lásd bővebben: BARTHA 1993; HAAG 1989; MILLER–HAYES 1986; WEISS 2017.

Miután Titusz római hadvezér i.sz. 70-ben elfoglalta és lerombolta Jeruzsálemet, Júdea is megszűnt létezni, mint a zsidóság otthona.⁹ Ettől a ponttól kezdődően a zsidóság diaszpórában élt, közös gyökereikre, hagyományaikra, nyelvükre támaszkodva éltek túl az anyaország nélküli évszázadokat.

Összegezve, a diaszpóra eredeti értelme, hangsúlya a szóródáson van. A fogalom egy szétszóródott népcsoportosulást jelentett – és jelent ma is –, elsőként a zsidóságot. A zsidóság szétszóródásával kapcsolatban egy rendkívül fontos dolgot kell kiemelni, ami a mai fogalom meghatározásában kulcsszerepet játszik: az anyaország kérdésköre. A zsidóság első diaszpórái még úgy alakultak ki, hogy az anyaország (Palesztina, Izrael, Júdea) létezett. Azonban, ami talán ennél is fontosabb, a zsidóság éppen a diaszpóra-létnek köszönhetően volt képes akkor is fennmaradni, amikor az anyaország megszűnt létezni. A diaszpóra-létnek köszönhetően voltak képesek megőrizni vallásukat, nyelvüket, kultúrájukat hosszú évszázadokon keresztül.

Ebből következően, nevezhetjük a zsidóságot a legsikeresebb diaszpórának? Úgy vélem, hogy igen. A közel kétévezredes pusztán diaszpórában élést követően a zsidók képesek voltak újraalapítani hazájukat, Izraelt. Az Óhaza megszerzéséhez természetesen nagyhatalmi segítségre is szükség volt, azonban a diaszpóravizsgálat szempontjából kijelenthető, egyrészt, hogy a diaszpóra-lét nem feltétlenül jelenti egy népcsoport asszimilációját, kihalását, másrészt pedig a diaszpóra-lét anyaország hiányában is fenntartható, sőt ebben az esetben a diaszpóra egyik szervezőereje lehet az anyaország alapításának célja.

Szociológia és kulturális antropológia

A következő társadalomtudományi területek, amelyeket a diaszpórákutatás és magának a diaszpóra kifejezésnek elemzése során vizsgálunk, az a szociológia, illetve a kulturális antropológia. Mindkét tudományterület sajátjának mondja a diaszpórák kutatását, azonban fogalomrendszerük hiányos az egymásra, illetve a további tudományterületekre való reflektálás hiányából adódóan.

A szociológia az 1960-as évektől kezdődően foglalkozik komolyan a diaszpóra jelenségével,¹⁰ de csak az 1980-as évek végétől jelentek meg komoly kutatási eredmények a témában. Továbbá ez az a tudományterület, ahol a legtöbb definíciós kísérlet történt a jelenség leírására.

Mindenekelőtt tisztázni kell azt, hogy miért „csak” az 1960-as években indult el a tudományos érdeklődés a diaszpórák iránt. Ez az az időszak, amikor a diaszpóra jelentéstartalma kitágult: a kifejezést már nem csak a zsidóságra, illetve vallási csoportokra használták. A fogalomváltozási áramlat az USA-ban indult el. *Khachig Tölölyan*, amerikai diaszpórákutató négy eseményhez köti a diaszpóra jelentéstartalmának bővülését az USA-ban. Az első a Fekete Hatalom elnevezésű afroamerikai polgárjogi mozgalom tevékenységéhez kötődik (1960-as évek). A második esemény az USA-ban élő zsidóság anyaországi támogatáspolitikájához köthető, ami a hatnapos háború (1967) idején kezdődött el, és amelynek hatására az USA-ban élő etnikai közösségek is a kölcsönös segítségnyújtást kezdték el szorgalmazni a világban szétszórtnak etnikai rokonságokkal. (Ezt a folyamatot nevezi Tölölyan az etnicitás re-diaszpórizálásának.) A harmadik esemény

⁹ BARTHA 1993.

¹⁰ HERNER-KOVÁCS 2015.

az USA új bevándorlási törvényének 1965-ös elfogadása, ami a multikulturalizmus széleskörű elfogadását jelezte az amerikai társadalomban. A negyedik esemény pedig magának a tudományos érdeklődésnek az átalakulása volt. Az 1960-as években egyre több kutatást végeztek az etnikai különbségek, az identitás és a kulturális sokszínűség témaköreiben.¹¹

Az 1960-as években történt változások adnak választ arra, hogy a szociológia milyen szempontok alapján vizsgálja ma a diaszpórákat. A szociológiai meghatározások főként a migráció momentumára, az identitásra, illetve a különbözőségekre helyezik a hangsúlyt.

Walker Connor 1986-ban fogalmazott úgy, hogy „*a diaszpóra egy népnek az óhazán kívül élő része*”.¹² Ennek nyomán alakította ki William Safran az első komplex diaszpóraértelmezést, amely tételesen felsorolja a diaszpóra tulajdonságait. Hat specifikumot különített el egymástól. „[...] *a diaszpóra fogalmát olyan hazájukon kívül élő kisebbségi közösségekre alkalmazzuk, amelyek tagjai osztoznak a következő karakterekben: 1) ők maguk vagy ősük szétszóródtak egy specifikus eredeti »centrumból« legalább két »periférikus« vagy külföldi régióba; 2) kollektíve megőrizték óhazájuk földrajzi elhelyezkedésének, történelmének és elért eredményeinek emlékét, vizióját vagy mítoszát; 3) úgy hiszik, hogy az őket befogadó társadalomban nem találhatnak – és talán nem is találhatnak – teljes elfogadásra, melynek következtében idegennek és elszigeteltnek érzik magukat; 4) óhazájukra úgy tekintenek, mint igaz és ideális hazájukra, ahová nekik vagy leszármazottaiknak esetlegesen vissza lehet (vagy kell) térniük, ha azt a körülmények engedik; 5) kollektív elkötelezettséget éreznek óhazájuk fennmaradásáért vagy helyreállításáért, biztonságáért és jólétéért; és 6) valamilyen formában, közvetlen vagy közvetve folyamatosan kapcsolatban állnak ezzel az óhazával, mely kapcsolat jelentősen meghatározza etnikaközösségi tudatukat és szolidaritásukat.*”¹³ Safran definíciójában a szétszóródás, a diaszpóralét markánsan összekapcsolódik a migrációval, a kisebbségi léttel, a különbözőséggel és az ebből adódó társadalmi feszültségekkel, illetve az óhaza mitizálásával. Azonban a legalább két helyre való szóródást nem szükségszerű feltételként szabni, hiszen „társdiaszpóra” nélkül, önállóan, „csupán” az anyaországhoz kötődve is létezhet diaszpóra. Továbbá azért is felesleges ezt hangsúlyozni, mert nincs olyan állam a Földön, melynek polgárai csupán egy célországban telepedtek le és alakítottak ki diaszporikus közösséget.

Robin Cohen 1997-ben három további kritériummal egészítette ki Safran meghatározását: 1) mind a kényszer-, mind az önkéntes migrációból adódó csoportokat diaszpóráként kell kezelni; 2) a diaszpórák szorosan kötődnek a múlthoz; 3) a közös óhazával rendelkező, de különböző országokba szétszóródott csoportok közös identitással rendelkeznek, sorsközösséget éreznek egymással.¹⁴ Cohen meghatározásából a múlthoz való szoros kötődést mindenképpen ki kell emelni. Egy diaszpóra esetében ez jelentheti az óhazához való kötődést, a mítoszok, hagyományok őrzését, ami ezzel párhuzamosan a kultúra konzerválását is jelenti. További fontos kiegészítése Safran definíciójának a társdiaszpórák létezésének megfogalmazása, azaz a sorsközösség vállalása az ugyanazon óhazából érkező, de más államban letelepedőkkel.

Sík Endre az ezredfordulón öt pontban foglalta össze azt, hogy a szociológia a közelmúltban milyen jelentéstartalommal használja a diaszpóra fogalmát: „[...] 1) *migránsnépesség,*

¹¹ TÖLÖLYAN 2012.

¹² CONNOR 1986. 16.

¹³ SAFRAN 1991. 83–84. Ford: GAZSÓ 2015. 29–30.

¹⁴ COHEN 2001.

amely 2) etnikailag eltér a befogadó ország lakosságától, amelynek 3) olyan kisebbségét alkotja, amelyet 4) a kibocsátó ország iránti erős érzelmi vonzalom vagy/és aktív kapcsolat jellemez, 5) ahová elvileg állandóan visszamenni készül, de ahová gyakorlatilag sohasem jut vissza.”¹⁵

Gaszó Dániel 2015-ben a következőképpen fogalmazta meg a diaszpóra lényegét: „A diaszpóra kategória olyan 1) földrajzilag széttagolt migrációs eredetű makro-közösségek megnevezésére szolgál, melyek 2) az őket körülvevő társadalomba integrálódtak, de nem teljesen asszimilálódtak, és 3) szimbolikus vagy objektív kapcsolatban állnak más területeken élő, de azonos származásúnak vélt rokon közösségekkel, valós vagy elképzelt óhazájukkal vagy anyaországukkal.”¹⁶ Gaszó meghatározásának egyik legfontosabb eleme az óhaza és az anyaország elhatárolása, ami megkönnyíti nem csupán a diaszpóra elemzést, de egyes migrációval összefüggő terminus technikusok (pl. első-második generációs bevándorló) értelmezését is. Ennek értelmében óhaza, azaz otthon, ami egy (már) nem létező állam, az anyaország pedig egy az államiság attribútumaival rendelkező ország.

Nagy Terézia, magyar kulturális antropológus, szociológus a következő definíciót adta a diaszpórákra: „A diaszpórák a társadalom szövetében elhelyezkedő, de az önazonosság-tudatukat más forrásból merítő, legitimitását mitizált történelmi eseményekből (és helyszínekből, kultúrákból) megalapozó társadalmi csoportok, amelyek a beilleszkedés és szegregálódás határmezsgyéjén állnak.”¹⁷ Továbbá Nagy Terézia tette fel azt a kérdést, hogy az antropológiának devianciaként, szubkultúraként vagy a befogadó társadalomba importált kultúraként kellene-e értelmeznie a diaszpórát.¹⁸

A deviancia nem más, mint az egyén eltérő magatartásformája attól, amit a társadalom normálisként jelölt meg.¹⁹ Azaz egy diaszpórát akkor lehet devianciaként megjelölni, ha a diaszpóra eltérő magatartásformát képvisel a befogadó társadalom által megállapított norma- és értékrendszerhez képest, és így a befogadó társadalom nem tudja vagy nem akarja a diaszpórát normálisként elfogadni. Ebben az esetben társadalmi kirekesztésről beszélhetünk, ami hozzájárul a szegregáció, szeparáció jelenségeihez, amelyek olyan extrém esetekhez vezethetnek, mint például a szakadár mozgalmak vagy radiális csoportok létrejötte.

A szubkultúra-megközelítés valamelyest lazított a deviancia-megközelítésen. Felismerték ugyanis, hogy azon norma- és értékrendszer, amelyet egy szubkultúra tagjai követnek ugyan eltérhet teljesen vagy részben a többségi társadalométól, azonban a követett norma- és értékrendszer ugyanúgy normatív kontrollt jelent a szubkultúra tagjai számára.²⁰

Az antropológiai közelítést összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a kulturális antropológia főként a kulturális alapú másság, különbözőség oldaláról közelíti meg a diaszpóra kérdéskörét. A szociológiától való legnagyobb eltérés talán pont abban mutatkozik meg, hogy az antropológia már „csak” a befogadó országban való létezését vizsgálja a diaszpóráknak, arra nem terjed ki a kutakodás, hogy milyen a diaszpóra viszonya az anyaországgal/óhazával vagy akár a társdiaszpórákkal.

A szociológia az a tudományterület, amely a legtöbbet foglalkozott a diaszpóra kérdéskörével. Kitűnően látszik ez a meghatározott jellemvonások sokaságából. A diaszpóra „szóródott” jellegét

¹⁵ SÍK 2000. 158.

¹⁶ GAZSÓ 2015. 16.

¹⁷ NAGY 2012. 98.

¹⁸ NAGY 2012.

¹⁹ ANDORKA 2006.

²⁰ COHEN 1969.

a migrációval pontosították, amelyből egyenesen következik a kisebbségben való élés ténye. Itt is megjelenik az anyaország, óhaza kérdésköre, azaz egy diaszpórává fejlődéshez elengedhetetlen a közös gyökerek, mítoszok megléte. Azonban új elemeket is felfedezhetünk, így például a kirekesztés, az integráció hiányának jelenségét, az óhaza idealizálását, az ebből következő visszatérési vágyat, illetve hűséget és szolidaritást egymás között. További rendkívül fontos elem az összeszerveződés. Egy diaszpóra csak abban az esetben lehet diaszpóra, ha az egyénekből álló csoport képes közösséggé szerveződni a közös haza tudatának alapján.

Jogtudomány

A diaszpóra jogi fogalmát fentről lefelé, azaz a nemzetközitől a nemzeti szabályozások irányába érdemes vizsgálni. A jogi megközelítés vizsgálata azonban közel sem olyan „egyszerű”, mint volt a korábban tárgyalt tudományterületek eseteiben. A jogtudomány sok esetben használja a diaszpóra kifejezést, azonban a fogalom meghatározásával kevés esetben találkozhatunk.

Az első és megkerülhetetlen nemzetközi szervezet, amelynek munkásságát meg kell vizsgálni a diaszpórák kapcsán, az az Egyesült Nemzetek Szervezete, azonban itt nem találkozhatunk olyan jogi kötőerővel bíró dokumentummal, amely kifejezetten a diaszpórákról szólna vagy definiálná a jelenséget. Azonban – főként – a szociológia által feltárt diaszpóra-attribútumoknak köszönhetően tudhatjuk, hogy ha nincs is jogi dokumentum kifejezetten a témában, akkor a kisebbségi vagy migrációs témájú dokumentumokat kell görcső alá venni.

Az ENSZ kisebbségjogi dokumentumai, mint például a faji megkülönböztetés minden formájának megszüntetéséről szóló 1965-ös nemzetközi egyezmény, az 1966-os polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, vagy a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló 1992-es nyilatkozat nem tartalmaznak diaszpóra-fogalmat, sőt egyáltalán említést sem tesznek a diaszpórákról. Ennek az egyik lehetséges magyarázata az, hogy magának a nemzeti és etnikai kisebbségeknek sincs egy univerzálisan elfogadott meghatározása,²¹ így amíg ennek a problémának a megoldatlansága fennáll, addig a diaszpórák kérdéskörének tárgyalása másodlagos.

Az ENSZ Nemzetközi Migrációs Szervezete (IOM) 2011-ben készített migrációs szójegyzékében²² a következő módon fogalmazta meg a diaszpóra jelenséget: *„A diaszpórákat tágabb értelemben olyan egyénekként és tagokként vagy hálózatokként, szövetségekként és közösségekként definiálhatjuk, akik elhagyták származási országukat, de továbbra is kapcsolatot tartanak fent hazájukkal. Ez a koncepció kiterjed a külföldön letelepedett közösségekre, az időlegesen külföldön tartózkodó munkavállalókra, azokra, akik már rendelkeznek a befogadó ország állampolgárságával, akik kettős állampolgárok, illetve a második/harmadik generációs bevándorlókra.”*²³ Az IOM meghatározásából kiemelendő az, hogy nem csupán azokat tekinti

²¹ UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER 2010. 2.

²² PERRUCHOUD–REDPATH–CROSS 2011.

²³ Diasporas are broadly defined as individuals and members or networks, associations and communities, who have left their country of origin, but maintain links with their homelands. This concept covers more settled expatriate communities, migrant workers based abroad temporarily, expatriates with the nationality of the host country, dual nationals, and second-/third-generation migrants. PERRUCHOUD–REDPATH–CROSS 2011. 28.

a diaszpóra tagjainak, akik ténylegesen végrehajtották a vándorlást, hanem a második, harmadik generációkat is idesorolja. Jogi szempontból rendkívül fontos, hogy a diaszpórát nem köti a befogadó állam állampolgársághoz.

Az emberi jogok kapcsán regionális szinten az Európa Tanács munkássága az egyik legjelentősebb. Azonban az Európa Tanács által kiadott dokumentumokban sem találkozhatunk kifejezetten a diaszpóra fogalmával annak ellenére, hogy a szervezet foglalkozik a jelenséggel: az elmúlt húsz évben kilenc dokumentumban tettek említést a diaszpórákról.²⁴ Ennek jeles példája az, hogy az ET Parlamenti Közgyűlése 2017 szeptemberében létrehozta a *Parliamentary Network on Diaspora Policies* elnevezésű hálózatot. Az Európa Tanács felismerte azt, hogy a diaszpóráknak kiemelten fontos szerepük van a migrációs folyamatok menedzselésében, hiszen egy diaszpóra tagjai, amellet, hogy ismerik a vándorlással járó kockázatokat, felbecsülhetetlen értéket jelenthetnek a befogadó állam számára a származási országukkal fenntartott különleges kapcsolatnak köszönhetően. A Hálózat legfőbb célja az, hogy úgy segítse elő az egyes diaszpóratagok integrációját a befogadó országban, hogy közben képesek legyenek megőrizni kapcsolataikat a származási országukkal.²⁵

A diaszpórák nemzeti szintű szabályozásának áttekintésekor Magyarország esete nem csak azért kiemelendő, mert maga a tanulmány szerzője is magyar, hanem mert Magyarország rendkívül különleges helyzetben van nemzeti kisebbségek, diaszpórák tekintetében. A magyar diaszpórák kérdéskörének vizsgálata, szabályozása az 1980-as évek végén kezdett el a jogi érdeklődés középpontjába helyeződni.²⁶ Ekkor még a diaszpóra-jogot nem nevezhetjük önálló jogi rétegnek, a migrációs jog alá rendelték. Az 1990-es évektől vált fokozatosan önálló jogi réteggé a határon túli magyarokra vonatkozó támogatás.²⁷ Ebből következik, hogy a diaszpóra-jog formálódásakor a diaszpóra megnevezés csak és kizárólag a határon túli magyarokra vonatkozott.

A változás 2010-ben következett be, amikor a magyar terminológia elválasztotta a diaszpóra és a szórvány jelentéstartalmát egymástól. A diaszpóra és a szórvány – mint ahogy az már korábban bemutatásra került – ugyanazt jelentik, Magyarországon azonban mégis szükségét érezték a fogalmi elhatárolásnak. 2015-ben a Nemzetpolitikai Államtitkárság a Kárpát-medence szórvány-magyarságát segítő programot hozott létre. A Petőfi Programnak így definiálnia kellett azt, hogy mit értenek a szórvány és mit értenek a diaszpóra alatt. A Petőfi Program szerint „a szórvány

²⁴ Lásd: Recommendation 1410 (1999) / Rapport 8339 (1999) on „Links between Europeans living abroad and their countries of origin”; Recommendation 1890 (2009) / Rapport 12076 (2009) on „Engaging European Diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”; Resolution 2043 (2015) / Report 13648 (2014) on „Democratic participation for migrant diasporas”; Resolution 2124 (2016) / Report 14069 (2016) on „Educational and cultural networks of communities living abroad”; Resolution 2175 (2017) / Report 14335 (2017) on „Migration as an opportunity for European development”; Report Doc. 12076 (2009) / Resolution 1696 (2009) / Recommendation 1890 (2009); Reply to Recommendation Committee of Ministers 12377 (2010) on „Engaging European diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”; Report 13462 (2014) / Resolution 1994 (2014) on „Refugees and the right to work”; Report Doc. 12817 (2012) / Resolution 1864 (2012) on „Demographic trends in Europe: turning challenges into opportunities”; Report Doc. 12429 (2010) / Resolution 1767 (2010) on „The demographic future of Europe and migration”.

²⁵ Parliamentary Network on Diaspora Policies. Council of Europe Parliamentary Assembly. <http://website-pace.net/web/apce/diaspora-policies>. Utolsó hozzáférés: 2019. 04. 17.

²⁶ A szocialista ideológia fellazulásáig nem a szocialista barátok országainak blokkján belül nem lehetett nemzeti kisebbségekről, azok védelméről nyíltan beszélni, mivel hivatalosan nem a nemzeti ideológia, hanem a szocialista tartotta egyben az országok egységét. MEVIUS 2010.

²⁷ TÓTH 1999.

minden olyan helyben – tehát nem migráció következtében – kisebbséggé vált etnikai, nemzeti vagy vallási alapon szerveződő közösség, mely az asszimiláció hatására tömbszerűségéből fokozatosan veszít.”²⁸ Azaz a magyar terminológiában a szórvány csupán a határon túli magyarokra használatos, minden más emigrált csoport diaszpórának számít.

Mindezek ellenére jogszabályban deklarált diaszpóra-fogalma Magyarországnak sincs annak ellenére, hogy mára már közel ötven jogszabályban szerepel a diaszpóra szó.²⁹ Ennek egyik oka lehet, hogy önálló, diaszpórával foglalkozó jogszabályt (még) nem alkottak Magyarországon, amelyben feltétlenül szükséges lenne egy meghatározás kialakítása.

Azonban fontos továbbá kiemelni azt, hogy a magyar nemzeti egység trichotóm, azaz háromfejű. A magyar nemzeti egységhez tartoznak a Magyarországon élők, mint többségiék, a szomszédos országok honos kisebbségi magyar közösségei, azaz a szórványok, illetve a diaszpórák. Ebből következően Tóth Judit a következőképpen fogalmazta meg a magyar diaszpóra-fogalmat, illetve célt: „*A korábban kivándoroltak leszármazottai, valamint a tartósan külföldön élő magyar állampolgárok alkotta diaszpórákban nyelvi, kulturális eszközökkel ápolja a magyar identitástudatot, ösztönzi az anyaországi kötődést elősegítő közösségi formák létrejöttét, megteremtve a lehetőséget arra, hogy a diaszpórában élő magyarok támogassák az ország céljait, de nem célja tömeges áttelepülések ösztönzése.*”³⁰

A diaszpóra jogi aspektusú vizsgálatát összefoglalva azt kell mondanunk, hogy nincs olyan nemzetközi jogi dokumentum, amely kifejezetten a diaszpórákkal foglalkozna, így a diaszpórák jogaival, szabályozásával kapcsolatban nehéz a konklúziókat megállapítani.

Az ENSZ álláspontja az, hogy a kisebbségek számára nem szükséges külön jogokat biztosítani, elegendők az emberi jogok. Ebből kifolyólag a diaszpórákra érvényes jogszabálynak tekinthetjük az 1966-os polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát. Az ENSZ globálisan nem foglalkozott kifejezetten a diaszpórák kérdéskörével, azonban az IOM készített egy, a migrációval kapcsolatos szójegyzéket, amelyben megjelenik a diaszpóra is. Természetesen ez a szójegyzék nemhogy nem bír jogi kötőerővel, de még jogi dokumentumnak sem nevezhető. Ennek ellenére fontos tényeket állapít meg a diaszpórákkal kapcsolatosan, mint például a „diaszpóra-tagság” kiterjed a sokadik generációsokra is, illetve nem függ az állampolgárságtól. Az ENSZ-hez hasonlóan az ET-nek sincs kifejezetten olyan jogi dokumentuma, ami a diaszpórákkal foglalkozna, azonban fontos kiemelni, hogy itt már leválik az emberi jogokról a kisebbségi jog.

Politikatudomány

A diaszpóra fogalmának következő vizsgálati szempontját a politikatudomány adja. A diaszpórák vizsgálata a 2000-es évek elején került a politikatudomány keresztművébe azt követően, hogy az anyaországi diaszpóra-politikák lendületet kaptak.³¹ A transznacionális politikai kapcsolatrendszer, azaz a diaszpóra-politika kialakulásához feltétlenül szükség volt a földrajzi akadályok

²⁸ GAZSÓ (é. n.): *A szórvány tudományos megközelítése*. <http://petofiprogram.hu/szorvanyrol>. Utolsó hozzáférés: 2019. 05. 10.

²⁹ Lásd: 2010. évi CLXXXII. törvény a Bethlen Gábor Alapítványról; 98/2015. (IV.20.) Korm. rendelet a nemzetpolitikai tevékenységgel kapcsolatos közigazgatási ösztöndíjakról.

³⁰ TÓTH 2018.

³¹ Lásd: ØESTGAARD-NIELSEN 2003; LAGUERRE 2006; SHEFFER 2006; BAUBÖCK 2010; SMITH 2010.

csökkenésére, amit a globalizáció hozott el. Így lehetséges az, hogy a kérdéskör nagy jelentősége ellenére a politikatudomány az elmúlt pár évtizedben kezdett csak el foglalkozni a diaszpórákkal.

A diaszpóra-politika minden állámnak más jelentőséggel és jelentéstartalommal bír, ebből következően magának a diaszpórának nincs egységes politikatudományi megfogalmazása. A politikatudomány esetében ahhoz, hogy megismerhessük a diaszpóra attribútumait, a diaszpóra-politikák definícióit, illetve tipizálását kell megvizsgálnunk. Eva Øestgaard-Nielsen a diaszpóra-politikát úgy határozta meg, mint a bevándorlók határon átnyúló közvetett részvételét az anyaország, illetve a befogadó ország politikai intézményeiben.³² Michael Laguerre pedig úgy fogalmazott, hogy a diaszpóra-politika egy határokon átvívelő protopolitikai rendszer.³³ A két meghatározásból látható, hogy a diaszpóra-politika egy határokon átnyúló alternatív politikai szférát teremt, amelynek három szereplője van: az anyaország, a befogadó ország, illetve maga a diaszpóra. Azonban rendkívül fontos kiemelni azt, hogy az anyaország szemszögéből beszélhetünk csak diaszpóra-politikáról a befogadó ország nemzeti vagy etnikai kisebbségeként kezeli egy másik ország diaszpóját.

Laguerre vezette be a diaszpóra-politikai modelljét, ami a transznacionális politikai gyakorlatokat vizsgálja a diaszpóra anyaország és befogadó ország politikai intézményeihez fűződő kapcsolatának, illetve a diaszpórák egymás közötti kapcsolatrendszerének kontextusában.³⁴ Azaz a diaszpóráknak is lehet politikai aktivitásuk, amelyet szintén diaszpóra-politikának nevezünk. A diaszpórák felőli megközelítés során három irány van: a diaszpóra befogadó ország felé irányuló politikája, a diaszpóra anyaország felé irányuló politikája, illetve a diaszpóra más diaszpórák felé irányuló politikája.

Fontos azonban továbbra is hangsúlyozni azt, hogy a diaszpóra-politika elsődleges gyakorlóit az anyaországok. Felmerül a kérdés, hogy miért lehet fontos egy anyaország számára a diaszpójával való kapcsolat ápolása, építése. Erre Herner-Kovács Eszter három lehetséges magyarázatot adott. Egyrészt a strukturális-instrumentalista elmélettel lehet magyarázni, amely azt mondja, hogy a periféria államai törekednek arra, hogy a centrum államaiban élő diaszpóráikat megszólítsák, pusztán gazdasági érdekeiket követve. A második magyarázat az etnikai modellen alapszik, azaz egyes országok a nemzetállamokat ért 21. századi kihívásokra azzal válaszolnak, hogy próbálják egyesíteni az egymástól távol élő nemzetrészeit. Anderson ezt *long-distance nationalism*,³⁵ azaz távolsági nacionalizmusként fogalmazta meg. A harmadik magyarázat-megközelítés a foucault-i *governmentality* kifejezésből indul ki, azaz az anyaországok diaszpóra-politikája nem egy statikus jelenség, hanem a változó gazdasági-politikai helyzetekre adott válasz.³⁶

A diaszpóra-politikák anyaországi gyakorlásának tipizálására több tudós is tett már kísérletet,³⁷ ezek közül kettőt érdemes mindenképpen kiemelni: Ragazzi öt ideáltipikus diaszpóra-politikáját, illetve Gamlen három diaszpóra-politika típusát. Francesco Ragazzi többszörös korrespondencia elemzés segítségével határozta meg az általa felállított változók, illetve az adott politikai gyakorlat kapcsolatát. A kutatás alapján öt diaszpóra-politika modellt állított fel. Az expatriate államok elsődlegesen kulturális és oktatási projekteket biztosítanak a diaszpóráiknak, illetve gyakran nyújtanak bizonyos állami szolgáltatásokat is. A zárt államok gyakorlatilag az autoriter

³² ØESTGAARD-NIELSEN 2003.

³³ LAGUERRE 2006.

³⁴ LAGUERRE 2006.

³⁵ ANDERSON-KLIGMAN 1992.

³⁶ HERNER-KOVÁCS 2015.

³⁷ Lásd: GAMLEN 2014; POGONYI 2014; RAGAZZI 2014.

országokat jelentik, ahol korlátozzák a kiutazást, illetve ellenséges a kapcsolat a diaszpórával. A globális nemzetállam egyfajta cserekereskedelmen alapszik, azaz az anyaország biztosít politikai jogokat, támogatás annak érdekében, hogy a diaszpórák elősegítsék az anyaország gazdasági, politikai fejlődését. Az irányított munkás államok diaszpórában élő tagjaira jellemző, hogy a befogadó országban alacsony presztízsű munkát végeznek, ami ellenére is potenciális befektetőknek számítanak az anyaországukban. Végül pedig a közömbös államok azok, akik nem semmilyen téren nem foglalkoznak a diaszpórájukkal.³⁸

Alan Gamlen az anyaország elköteleződésének miéértje alapján állította fel tipológiáját, ahol három modellt találhatunk. A kapacitás-építő modell államai a szimbolikus nemzetépítést, illetve diaszpóra-intézmények létrehozását célozza. A jogkiterjesztő modell országai a diaszpórájukat megpróbálják beilleszteni az ország politikai rendszerébe, illetve bizonyos politikai és szociális jogokat biztosítanak számukra. A kötelezettség-behajtó modell államai a diaszpórákban potenciálisan meglévő gazdasági és politikai lehetőségeket próbálják kihasználni.³⁹

A transznacionális politikai rendszerben a politikatudomány a diaszpórát elsődlegesen az anyaországhoz fűződő viszonya alapján vizsgálja, és kategorizálja. Azonban a diaszpórát nem elégséges csupán az anyaország szemszögéből definiálni, szükséges a befogadó országban betöltött szerepét is előtérbe állítani, amely a befogadó államok nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos politikájával tárható fel. Továbbá fontos kiemelni azt, hogy a politikatudomány – a többi diszciplínával ellentétben – különös hangsúlyt fektet az azonos anyaországgal rendelkező diaszpórák közötti kapcsolatára, vagyis a hálózatosodára, ami egy rendkívül fontos attribútuma a diaszpóráknak.

Gazdaságtudomány

A gazdaságtudomány vizsgálódása a diaszpórák irányába szorosan összefügg a politikatudományéval, azonban ő sem fogalmazta meg, pontosan mit jelent számára a diaszpóra. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen gazdasági hasznossága lehet egy diaszpórának mind az anyaország, mind a befogadó ország számára. A gazdaságtudomány szempontjából a társadalmi tőkére, a transznacionalizmusra, illetve a diaszpórák közvetítő kisebbség („middleman”) szerepére kell a hangsúlyt fektetni.

A társadalmi tőke kifejezést Pierre Bourdieu alkotta meg az 1970-es évek végén.⁴⁰ A társadalmi tőke egy közösségen belüli, cselekvésre irányuló elvárások összessége, amelynek célja, hogy befolyásolja a csoport tagjainak gazdasági céljait, illetve célkövető viselkedését. A társadalmi tőke az az erő, amelynek következtében a diaszpóra tagjai a csoport gazdasági érdekeit a saját, önös érdekeik elé helyezik. A társadalmi tőkének négy forrása van. Az értékintrojekció az az ösztönzőerő, ami alapján a csoport tagjai a magasabb rendű csoportmoralitást követik. A csoporthoz való tartozás dinamikája a társadalmi élet tranzakcióit jelöli. A korlátozott szolidaritás a csoport tagjainak közösen átélt nehézségeiből következik. Végül pedig a kikényszeríthető bizalom azt jelenti, hogy a diaszpóra tagjai a jelenkori gazdasági vágyaikat inkább alárendelik a csoport akaratának, bízva a közös haszonban.⁴¹

³⁸ RAGAZZI 2014.

³⁹ GAMLEN 2014.

⁴⁰ FARKAS 2013.

⁴¹ PORTES–SENSENNER 1993.

Talán a legfontosabb eleme a diaszpórák gazdaságtudományi megközelítésének a „middleman” elmélet, azaz az, hogy a diaszpóra egy (gazdasági) közvetítő kisebbség. A közvetítő kisebbség legfőbb társadalmi jellegzetességei megegyeznek egy diaszpóra attribútumaival. Így például: a befogadó társadalomban elkülönült közösséget hoznak létre, ahol törekednek az eltérő kultúrájuk megőrzésére. Gazdasági szempontból fontos kiemelni azt, hogy a közvetítő kisebbség hajlamos a belső szolidaritásra gazdasági téren, azaz a kiterjedt rokoni kapcsolatoknak köszönhetően vállalkozásaikban saját rokoni munkaerejüket preferálják.⁴²

A gazdaságtudomány szempontjából a diaszpóra egy olyan transznacionális csoport, interperszonális hálózat, amely képes gazdasági közvetítésre két állam között.

Nemzetközi kapcsolatok

Már a politikatudománynál láhattuk, hogy a diaszpórákban egyértelműen megvan a potenciál az államok közötti kapcsolatok befolyásolására. Ahhoz, hogy az államközi kapcsolatok színterén egy szereplő hatékony befolyásolási képességgel rendelkezzen több kritériumnak is meg kell felelnie, amelyek közül az egyik legfontosabb a transznacionalitás. A diaszpóráknál transznacionálisabb aktort keresve sem találunk: mélyen ismerik két ország kultúráját, gazdaságát, politikai berendezkedését, jogrendszerét, ami tökéletes közvetítővé teszi őket.

Fontos azonban kiemelni, hogy a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalom kevéssé foglalkozik a diaszpórákkal: tudományos monográfiát nem is találhatunk a témában, csak elvétve néhány szakcikket. Karen Mingst a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek megállapításakor ugyan említést tesz a diaszpórákról, azonban nem önálló szereplő kategóriaként értelmezi.⁴³ Egedy Gergely, aki szintén foglalkozott a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek és intézményeinek tipizálásával, még csak említést sem tesz a diaszpórákról.⁴⁴ Ezen úr betöltésére állnak rendelkezésre a diaszpóra-politikai kutatások, amelyek azonban – ahogy az már korábban bemutatásra került – nem ölelik fel az egész rendszert.

Véleményem szerint a diaszpórák államközi kapcsolatokban betöltött szerepének kutatása kiemelten fontos lenne, hiszen számtalan példát találhatunk arra, ahogy egy diaszpóra befolyásolta két állam viszonyát (pl. anyaországa külpolitikájának megváltoztatása, gazdasági együttműködés kialakítása két állam között, a befogadó állam külpolitikájának befolyásolása stb.⁴⁵). Például 1974-ben az amerikai-írek létrehozták a Kongresszusban az Irish National Caucus lobbicsoportot, ami kivívta az amerikai Kongresszus és kormány ír támogatását az észak-írországi konfliktusban az írek támogatását,⁴⁶ vagy például 1992-ben az amerikai-örmény diaszpóra elérte, hogy a Kongresszus két olyan törvényt (Humanitarian Aid Corridor Act, Freedom Support Act Section 907) is megszavazzon, ami Örményországnak kedvezett Azerbajdzsánnal szemben a karabahi háborúban.⁴⁷

⁴² TURNER–BONACICH 1980.

⁴³ MINGST 2011.

⁴⁴ EGEDY 2017.

⁴⁵ Lásd bővebben: SHAIN–BARTH 2003.

⁴⁶ COCHRANE 2007.

⁴⁷ GREGG 2002.

ÖSSZEGZÉS, AZAZ A DIASZPÓRA MEGHATÁROZÁSA

Összegezve, a diaszpóra lényegét nem lehet egyetlen egyszerű mondatba besűríteni, bármennyire is szeretnénk. Ez nem csak a jelenség összetettségének köszönhető, hanem annak is, hogy az egyes államok másként értelmezik azt, hogy számukra mit jelent a diaszpóra, így a tudomány területén is nehéz konszenzusra jutni. Ebből következően nem egy univerzálisan elfogadásra váró definícióként jellemezném a következő meghatározást, hanem inkább a társadalomtudományok által már meghatározott attribútumok összegzeként.

A diaszpóra egy olyan állampolgárságtól független, transznacionális csoport, amely

- a) szétszóródottan él a világ különböző országaiban, amely szétszóródást a migráció bármely formája okozta;
- b) szorosan kötődik anyaországához, ami egy ténylegesen létező állam, vagy óhazájához, ami a közös mítoszokon alapszik, szorosan kötődve a múlthoz, melyet idealizál, ahova állandóan visszavágyik és hűséget érez iránta;
- c) a befogadó országban számszerű kisebbségben él, amely befogadó állam társadalmába nem tud a kirekesztés miatt, vagy nem is akar asszimilálódni;
- d) egy magas szervezettségi fokú interperszonális hálózat, ami szolidaritást vállal a társdiaszpórákkal;
- e) képes transznacionális politikai kapcsolatrendszer kialakítani az anyaország, a befogadó ország, illetve önmaga hármásával;
- f) tagjai az első generációs vándorok, ahol az első generációs vándor lehet olyan személy is, aki ténylegesen nem vándorolt, hanem határmódosítások következtében került az anyaországon kívülre, valamint azon leszármazottak, akik ismerik még az anyaország kultúráját, politikai berendezkedését, gazdasági filozófiáját, illetve jogrendszerét.

A diaszpórákon belül több csoportot is megkülönböztethetünk a vándorlás módja, a befogadó ország kisebbségi politikája, valamint az anyaországgal való kapcsolat milyensége alapján.

Felmerül az a kérdés, hogy diaszpórákat érdemes-e ilyen módon interdiszciplinárisan kezelni, vizsgálni, vagy van-e már létjogosultsága egy önálló diszciplinának, a diaszpórákutatásnak. A tanulmány elején említett Khachig Tölölyan már nem szociológusként, vagy akár antropológusként aposztrofálja saját magát, hanem diaszpórákutatóként.

A diaszpóra egyes társadalomtudományi megközelítéseinek bemutatása, illetve attribútumainak kigyűjtése még nem oldotta meg a diaszpórák kérdéskörét övező összes lehetséges problémát. Amíg léteznek nemzetállamok addig nem lesz egységes álláspont a diaszpóra jelentésének tekintetében. Ez azonban felveti azt a kérdést, hogy a nemzetállam megszűnésével a diaszpórák is megszűnnének? Mindig is problémásak lesznek azon diaszpórák, amelyeknek „csupán” óhazájuk van vagy azok, amelyek határmódosítások következtében alakultak ki: ha „visszavándorolnak” az anyaországba, akkor ott is diaszpóráként kell kezelni őket? Továbbá a hagyományos diaszpórák sokadik generációsainál is problémás lehet a visszavándorlás kérdésköre.

Azt azonban mindenesetre kijelenthetjük, hogy a diaszpórákat egyre nagyobb érdeklődés övezi a tudományos világban, ahol már nem „csak” szociológiai kutatásokkal találkozhatunk. Mindez a 21. század kihívásainak, mint a globalizáció, nemzetközi migráció, állami szerepek módosulása, klímaváltozás következtében történhetett meg, ahol nagy szükség van a transznacionális szereplőkre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANDERSON, BENEDICT – KLIGMAN, GAIL (1992): *Long-Distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics*. Amsterdam, Centre for Asian Studies.

ANDORKA RUDOLF (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó.

BARTHA TIBOR (1993): *Keresztyén bibliai lexikon*. Budapest, Kálvin Kiadó.

BAUBÖCK, RAINER (2010): *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam, Manchester, Amsterdam UP, Manchester UP.

COCHRANE, FEARGAL (2007): Irish-America, the End of the IRA's Armed Struggle and the Utility of Soft Power. *Journal of Peace Research* vol. 44. no. 2. 215–231.

COHEN, ALBERT K. (1969): A szubkultúrák általános elmélete. In Huszár Tibor – Sükösd Mihály (szerk.): *Iffúságszociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 264–286.

COHEN, ROBIN (2001): *Global Diasporas: An Introduction*. London, Routledge.

CONNOR, WALKER (1986): The impact of homelands upon diasporas. In Sheffer, Gabriel (ed.): *Modern Diasporas in International Politics*. London, Croom Helm.

EGEDY GERGELY (2017): *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest, HVG-ORAC.

FARKAS ZOLTÁN (2013): A társadalmi tőke fogalma és típusai. *Szellem és Tudomány* 4. évf. 2. sz. 106–133.

GAMLEN, ALAN (2014): Diaspora Institutions and Diaspora Governance. *International Migration Review* vol. 48. issue 1. 180–217.

GAZSÓ DÁNIEL (2015): Egy definíció a diaszpórákutatók margójára. *Kisebbségkutatás* 24. évf. 2. sz. 7–33.

GAZSÓ DÁNIEL (é. n.): *A szórvány tudományos megközelítése*. Petőfi program. <http://petofiprogram.hu/szorvanyrol>. Utolsó hozzáférés: 2019. 05. 10.

GREGG, HEATHER S. (2002): *Divided They Conquer: The Success of Armenian Ethnic Lobbies in the United States*. Inter-University Committee on International Migration.

HAAG, HERBERT (1989): *Bibliai lexikon*. Budapest, Szent István Társulat.

HERNER-KOVÁCS ESZTER (2015): Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához. *Kisebbségkutatás* 24. évf. 2. sz. 34–49.

LAGUERRE, MICHAEL S. (2006): *Diaspora, Politics and Globalization*. Gordonsville, Palgrave Macmillan.

MEVIUS, MARTIN (2010): Kommunizmus, nacionalizmus: mítosz és gyakorlat. *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 21. évf. 3. sz. 3–31.

MILLER, J. MAXWELL – HAYES, JOHN H. (1986): *A History of Ancient Israel and Judah*. Louisville, Kentucky, The Westminster John Knox Press.

MINGST, KAREN (2011): *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*. Budapest, Napvilág Kiadó.

NAGY TERÉZIA (2012): Kultúra, diaszpóra, menekültek. *Belvedere Meridionale* 24. évf. 1. sz. 92–104.

ØESTGAARD-NIELSEN, EVA (2003) (ed.): *International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations*. Palgrave Macmillan.

Parliamentary Network on Diaspora Policies. Council of Europe Parliamentary Assembly. <http://website-pace.net/web/apce/diaspora-policies>. Utolsó hozzáférés: 2019. 04. 17.

PERRUCHOUD, RICHARD – REDPATH-CROSS, JILLYANNE (2011) (szerk.): *Glossary on Migration*. Genf, International Organization for Migration.

POGONYI SZABOLCS (2014): *Diaspora as a Symbolic Resource in Hungary*. Konferencia előadás. New York, Association for the Studies of Nationalities, Columbia University.

PORTES, ALEJANDRO – SENSENBRENNER, JULIA (1993): Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *American Journal of Sociology* vol. 98. no. 6. 1320–1350.

RAGAZZI, FRANCESCO (2014): A Comparative Analysis of Diaspora Policies. *Political Geography* vol. 41. 74–89.

Recommendation 1410 (1999) / *Rapport 8339* (1999) on „Links between Europeans living abroad and their countries of origin”.

Recommendation 1890 (2009) / *Rapport 12076* (2009) on „Engaging European Diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”.

Report 13462 (2014) / *Resolution 1994* (2014) on „Refugees and the right to work”.

Report Doc. 12076 (2009) / *Resolution 1696* (2009) / *Recommendation 1890* (2009); Reply to Recommendation Committee of Ministers 12377 (2010) on „Engaging European diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”.

Report Doc. 12429 (2010) / *Resolution 1767* (2010) on „The demographic future of Europe and migration”.

Report Doc. 12817 (2012) / *Resolution 1864* (2012) on „Demographic trends in Europe: turning challenges into opportunities”.

Resolution 2043 (2015) / *Report 13648* (2014) on „Democratic participation for migrant diasporas”.

Resolution 2124 (2016) / *Report 14069* (2016) on „Educational and cultural networks of communities living abroad”.

Resolution 2175 (2017) / *Report 14335* (2017) on „Migration as an opportunity for European development”.

SAFRAN, WILLIAM (1991): *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* vol. 1. no. 1. 83–99.

SHAIN, YOSSEI – BARTH, AHARON (2003): Diasporas and International Relations Theory. *International Organization* vol. 57. no. 3. 449–479.

SHEFFER, GABRIEL (2006): *Diaspora Politics: At Home Abroad*. New York, Cambridge UP.

SÍK ENDRE (2000): Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakoncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In Sík Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete. 157–184.

SMITH, ANTHONY D. (2010): Diasporas and Homelands in History: The Case of Classic Diasporas. In: Gal, Allon – Leoussi, Athena S. – Smith, Anthony D. (szerk.): *The Call of the Homeland: Diaspora Nationalisms, Past and Present*. Leiden, Boston, IJS Studies in Judaica.

TÓTFALUSI ISTVÁN (2008): *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest, Tinta Kiadó.

TÓTH JUDIT (1999): A diaszpóra a jogszabályok tükrében. *Regio* 10. évf. 3–4. sz. 46–92.

TÓTH JUDIT (2018): *A diaszpóra jogi szemmel. A diaszpórák interdiszciplináris megközelítése workshop*. Szeged, 2018. november 20.

TÖLÖLYAN, KHACHIG (2012): Diaspora Studies: Past, Present and Promise. *IMI Working Paper Series* vol. 55. no. 1. <https://www.imi-n.org/publications/wp-55-12>. Utolsó hozzáférés: 2019. 03. 24.

TURNER, JONATHAN H. – BONACICH, EDNA (1980): Toward a Composite Theory of Middleman Minority. *Ethnicity* 1980/7. 144–158.

UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER (2010): *Minority rights: International Standards and Guidance for Implementation*. New York, Genf, United Nations.